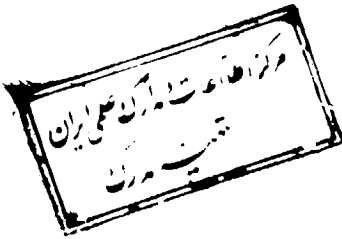

٣٤٩٩٨

۲۸۰ / ۱ / ۲۰

بنام خدا

دانشگاه: علوم و فنون مازندران

دانشکده: مهندسی صنایع

عنوان: تحلیلی بر سودآوری، بازدهی و ساختار نظام بانکی،

بانک ملی ایران

011994

بوسیله: مسعود کیانزاده

استاد راهنما: دکتر سیداحمدرضا جلالی نائینی

استاد مشاور: دکتر غلامعلی فرجادی

تاریخ: نیمسال دوم ۱۳۷۶-۱۳۷۷

۳۴۶۹۸

تقدیم

این پایان نامه را به پدر و مادر بزرگوار و فداکارم که همواره در فراز و نشیب‌های زندگی با تحمل زحمات و مشقات غیرقابل وصفشان به من درس صبر و بردباری آموختند تقدیم می‌نمایم.

سپاس

سپاس خدای را که در تمام طول زندگی مرا یاری نموده و با عنایت خویش روشنی بخش راهم بوده است. گرچه عظمت او به حدی است که بی‌نیاز از سپاسگزاری این بنده ناچیز است، ولی بر خود واجب می‌بینم که همواره به یادش بوده و لحظه‌ای از او غافل نشوم.

در ادامه لازم می‌دانم از کلیه عزیزانی که در طول انجام این پایان‌نامه، به نحوی یاریگر من بوده‌اند، قدردانی نمایم. نخست واجب است از زحمات، محبت‌ها و حمایت‌های بی‌دریغ پدر و مادر عزیزم که همواره پشتیبان من بوده‌اند، تشکر نمایم. همچنین از اساتید ارجمندم جناب آقای دکتر سید احمدرضا جلالی نائینی و جناب آقای دکتر غلامعلی فرجادی، به خاطر راهنمایی‌ها و نقطه نظرات سودمندشان تشکر و قدردانی می‌نمایم.

همچنین شایسته است تا از کلیه اعضای اداره حراست بانک ملی، اداره حسابداری کل بودجه، دایره آمار، اداره کارگزینی، اداره سازمان (اطلاعات-آمار) و روابط عمومی بانک ملی که در طول حدود یک سال انجام این پایان‌نامه امکانات و منابع بانک و تجارب خویش را در اختیار اینجانب قرار دادند نیز سپاسگزاری نمایم.

در اینجا لازم می‌دانم از آقای سید معاون رضوی که در انجام کارهای کامپیوتری مرا یاری نموده و بدین وسیله زمینه ساز شکل‌گیری این پایان‌نامه شدند نیز قدردانی نمایم.

از سرکار خانم آناهیتا سمیع نیز که در تایپ این پایان‌نامه یاریگر من بودند نیز بسیار سپاسگزارم.

اکنون پس از دو سال تحصیل در مقاطع کارشناسی ارشد گروه مهندسی صنایع (گرایش سیستم‌های اقتصادی - اجتماعی) دانشگاه علوم و فنون مازندران، بر خود واجب می‌بینم تا از زحمات کلیه اساتید و کارکنان این گروه قدردانی نمایم.

در خاتمه از سایر عزیزانی که در انجام این پایان‌نامه به نحوی مرا مورد لطف خود قرار دادند و در این اندک نامی از آنان نیامده نیز سپاسگزارم.

فهرست عناوین

فصل اول: مقدمه

چکیده و سازماندهی

۰

۴

۱- مروری بر برخی از اصول اقتصاد خرد بانکی

۵

۱-۱ تئوریهای بانکی پیش از سالهای ۱۹۲۱

۶

۲-۱ تئوری مدرن: «کل سپرده‌ها بدهی بانک هستند»

۱۴

۳-۱ تئوری مدرن ما

۱۵

۴-۱ «معمای اساسی بانکداری» از دیدگاه تئوری مدرن

۱۷

۵-۱ سپرده‌های اولیه و سپرده‌های اشتقاقی

فصل دوم: بررسی رابطه بین بازدهی، سودآوری، ساختار بازار و فاصله سود تسهیلات

با سود سپرده‌ها

۲۰

مقدمه

۲۲

۱-۲ سیستم رقابتی

۲۳

۱-۱-۲ شکاف سود

۲۵

۲-۱-۲ بازدهی

۲۸

۲-۲ سیستم انحصاری - دولتی

۲۸

۱-۲-۲ ساختار

۳۰

۲-۲-۲ بازدهی

۳۲

۳-۲-۲ شکاف سود

فصل سوم: بررسی ساختار سیستم بانکی ایران، درجه رقابت، سیاستهای بانک مرکزی
و تاریخچه بانک ملی ایران

۳۶	مقدمه
۴۰	۱-۳ بانکداری و بانک مرکزی قبل از انقلاب اسلامی
۴۰	۱-۱-۳ بانکداری
۴۵	۲-۱-۳ نقش بانک مرکزی
۵۰	۲-۳ بانکداری و بانک مرکزی پس از انقلاب اسلامی
۵۰	۱-۲-۳ بانکداری
۵۳	۲-۲-۳ شاخص هر فیندال
۵۴	۳-۲-۳ نسبت تمرکز
۵۷	۴-۲-۳ بانک مرکزی
۶۲	۳-۳ مروری بر تاریخچه بانک ملی ایران
۶۶	۱-۳-۳ توسعه فعالیت‌های بانکداری
۶۷	۲-۳-۳ بانک ملی ایران تا تشکیل بانک مرکزی
۶۹	۴-۳ آشنایی با بانک ملی ایران
۷۰	۱-۴-۳ تجهیز منابع
۷۰	۲-۴-۳ اعطای تسهیلات
۷۱	۳-۴-۳ سرمایه‌گذاری - مشارکت
۷۲	۴-۴-۳ امور بین الملل
۷۳	۵-۴-۳ سازمان
۷۴	۶-۴-۳ بانک کارگشایی

فصل چهارم: برآورد توابع هزینه و درآمد برای بانک ملی ایران

۱-۴ مروری بر الگوی رگرسیونی چند متغیره

۱-۱-۴ الگو

۲-۱-۴ تفسیر رگرسیون و آزمون آماری

۳-۱-۴ R^2 و R^2 تعدیل شده

۴-۱-۴ ضرایب بتا

۵-۱-۴ کشش

۶-۱-۴ R^2 و آزمون F

۲-۴ هزینه‌ها

۱-۲-۴ بازدهی و بهره‌وری نیروی انسانی

۳-۴ درآمدها

۱-۳-۴ بازدهی سپرده‌ها، وامها و سایر مطالبات

فصل پنجم: بررسی عملکرد بانکهای تجاری، نتیجه‌گیری و ارائه برخی پیشنهادات

۱-۵ بررسی عملکرد بانکهای تجاری

۲-۵ نتیجه‌گیری و ارائه برخی پیشنهادات

پیوست الف:

- ۱۱۳ الف-۱) جداول و نمودارهای مربوط به فصل سوم
- ۱۲۲ الف-۲) جداول مربوط به فصل چهارم
- ۱۳۳ الف-۳) جداول و نمودارهای مربوط به فصل پنجم

پیوست ب:

- ۱۴۴ ب-۱) نتایج و محاسبات رایانه‌ای مربوط به فصل چهارم
- ۱۵۶ ب-۲) نمودارهای رایانه‌ای مربوط به فصل چهارم

کتابنامه:

- ۱۶۷ الف) منابع فارسی
- ۱۷۰ ب) منابع لاتین

چکیده:

امروزه خدمات مؤسسات مالی و پولی تاثیر نسبتاً مهمی بر فعالیتهای اقتصادی و تولیدی ملی کشورها دارد. اینگونه خدمات توسط سازمانها و نهادهای گوناگونی از جمله بانکها، صندوقهای پس انداز، شرکتهای بیمه، ... ارائه می‌گردد. بیشترین سهم در مجموعه فوق را می‌توان از آن بانکها دانست. بانکها علاوه بر ارائه خدمات مالی، نوعی فعالیت ویژه دارند که آنها را از سایر مؤسسات مالی متمایز می‌سازد. مشخصه ویژه آنها همان پول زائی یا پول آفرینی آنهاست. بدین صورت که بانکها قادرند وجوهی را که خود ایجاد می‌کنند وام دهند. این مکانیزم بطور عمده مورد مطالعه و بررسی اقتصاد خرد بانکی می‌باشد.

در این میان بانک ملی ایران، بعنوان بزرگترین بانک تجاری در ایران جایگاه ویژه‌ای خواهد داشت. ما سعی خواهیم کرد تا جنبه‌های نظری نحوه تأثیرگذاری متغیرهایی چون بازدهی، ساختار بازار و فاصله نرخ سود تسهیلات بانکی (وام و اعتبار) با نرخ سود سپرده‌ها بر مقدار سود بنگاه، مورد بررسی قرار گیرد.

چراکه نقش ارزنده بانک ملی ایران در اقتصاد کشور بیانگر این واقعیت است که عملکرد شایسته این بانک به عنوان «نخستین بانک تجاری ایران» تأثیر بسزایی در رشد و توسعه مین اسلامیمان داشته است. این بانک همواره با اتکاء به اعتماد مردم و با توجه به سیاستهای پولی و اعتباری کشور بعنوان یکی از بازوان قدرتمند دولت در جهت پیشرفت امور اقتصادی مطرح می‌باشد. اهمیت فعالیتهای بانک ملی ایران هنگامی نمایانگر می‌شود که توجه داشته باشیم این بانک در مقایسه با سایر بانکهای کشور حجم قابل توجهی از عملیات ارزی و هم چنین خدمات بانکی دولتی و بخش قابل توجهی از تأمین منابع مالی برنامه اول و دوم توسعه اقتصادی کشور را به عهده داشته است.

لازم به ذکر است که این پایان نامه در ۵ فصل تدوین گردیده است. در فصل اول، مقدمه‌ای بر اهمیت

و هدف تحقیق، سابقه تحقیق، روش تحقیق و منابع آن و همچنین اقتصاد خرد بانکی تا قبل از سال ۱۹۲۱ میلادی و بعد از آن و مقایسه نظریات عنوان شده توسط تئوریسین‌های بانکی را خواهیم داشت. در فصل دوم سعی شده است تا جنبه‌های نظری نحوه تأثیر گذاری متغیرهایی چون بازدهی، ساختار بازار و فاصله نرخ سود تسهیلات بانکی (وام و اعتبار) با نرخ سود سپرده‌ها بر مقدار سود بنگاه در دو سیستم رقابتی و دولتی - انحصاری مورد بررسی قرار گیرد.

در فصل سوم به بررسی ساختار سیستم بانک ملی ایران و همچنین تاریخچه آن، درجه رقابت و سیاستهای بانک مرکزی بعد و پس از انقلاب خواهیم پرداخت. در فصل چهارم ساخت الگوی توابع هزینه و درآمد برای بانک ملی ایران و سپس حل الگو (آزمون، تفسیر و اثبات آن) با استفاده از نرم افزارهای رایانه‌ای صورت می‌گیرد. در فصل پنجم بررسی عملکرد بانکهای تجاری، نتیجه‌گیری و ارائه برخی پیشنهادات انجام گرفته است و سرانجام در پیوست، جداول و نمودارها، نتایج و اطلاعات رایانه‌ای، و در کتابنامه منابع فارسی و لاتین را خواهیم داشت.

فصل اول

مقدمه

- اهمیت و هدف تحقیق

در این رساله هدف بر آن است که عوامل عمده‌ای که بر بازدهی، سودآوری و ساختار بانک ملی ایران تأثیر گذار است مانند درجه قدرت انحصار، بهره‌وری نیروی انسانی، ساختار هزینه و ترکیب داراییهای مالی بررسی و از نظر کمی اثر این عوامل تعیین گردد. در مورد اهمیت این طرح، باید متذکر شد، وقتیکه بانک ملی ایران بعنوان بزرگترین بانک تجاری در ایران دارای بازدهی و سودآوری مناسبی باشد تأثیر بسزایی در رشد و توسعه اقتصاد جامعه خواهد داشت.

- حدود تحقیق

از نظر مکانی این رساله ساختار بانک ملی را در کشور ایران مورد بررسی قرار داده است و از نظر زمانی سالهای قبل و بعد از انقلاب اسلامی علل‌الخصوص سالهای ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۲ مد نظر این رساله می‌باشد.

سابقه تحقیق

در مورد سابقه علمی این پژوهش باید متذکر شد، بطور کلی تحقیقاتی پیرامون بانک و بانکداری در ایران انجام گرفته است ولی بطور آخص در مورد نظام بانکی، بانک ملی ایران پژوهشی به این شکل صورت نگرفته است.

روش تحقیق

روش پژوهش عمدتاً بصورت کتابخانه‌ای و استفاده از روشهای کمی و با استفاده از تکنیک‌های آماری و نرم‌افزارهای رایانه‌ای صورت گرفته است.

منابع تحقیق

مهمترین منابع تحقیق در کتابنامه رساله آورده شده است.

مروری بر برخی از اصول اقتصاد خرد بانکی^۱

اعتبار و پول هر یک مستقل از دیگری می‌تواند وجود داشته باشد، لذا هر یک از آنها تحلیل مجزائی می‌طلبند. در این زمینه سه تئوری متفاوت در متون اقتصادی قرن حاضر می‌توان یافت. هر سه نظریه در مورد تاثیر گذاری بانکها بر پول اینگونه اتفاق نظر دارند که: کلیه بانکها حجم پول را به اندازه حجم سپرده‌های بانکی منهای ذخایر قانونی بلوکه شده افزایش می‌دهند. معذالک، بسته به نوع اعتبار در این خصوص تفاوتی ظریفی وجود دارد.

تا قبل از سال ۱۹۲۱ میلادی تمام مکتوبات اینگونه توضیح می‌دادند که: هر بانک تنها با استقراض ذخایرش و وام دادن مضربی از آنچه که بوسیله نرخ ذخایر بانکی تعیین می‌گردد، به شکل معنی‌داری پول و اعتبار ایجاد می‌کند. در برابر این نظریه، تئوری مدرن ادعا می‌کند که هر بانک به میزان تفاوت بین کل دیون سپرده‌ای و وام‌هایش که مقداری مفروض از ذخایرش است، از حجم اعتبارات می‌کاهد.

در این فصل ضمن ارائه مدل‌های خرد بانکی قبل و بعد از سالهای ۱۹۲۱، نشان داده می‌شود که ضریب بهم فزاینده انبساط اعتباری^۲ هر بانک (که هم نرخ بهره و هم سطح فعالیت‌های سرمایه‌گذاری را تعیین می‌کند) موضوعی در مقوله اقتصاد خرد است. ضریب بهم فزاینده اعتبارات هر بانک تابعی است از تغییرات در تعداد بانکها و تغییرات فصلی و دوره‌ای در ساختار و ترکیب دارائیهای مالی^۳ هر بانک.

یک نتیجه مهم و مفید از بحث حاضر در سیاست گذاری این است که: نباید کنترل توانائیهای بانکها در ایجاد و نشر اعتباراتی که قبلاً نبوده‌اند کمتر از کنترلی باشد که هم اکنون در مورد توانائی آنها در خلق پولهایی که وجود ندارند، اعمال شود.

(۱) در تدوین مطالب این فصل از ترجمه قسمتهایی از منابع لاتین ۴،۳،۱ و ۷ استفاده شده است.

2) Credit expansion multiplier   3) Portfolio

۱-۱) تئوریهای بانکی پیش از سالهای ۱۹۲۱:

تا قبل از سال ۱۹۲۱ در تمام پول و بانکداری (مانند: دامبر^۱، وایت^۲، هلذورث^۳، اسکات^۴، مولتون^۵) فعالیت بانک در شرایط انحصاری مورد بررسی قرار می‌گرفت. در جدول ۱-۱ هر بانک ۱۰۰ ریال قرض کرده، سپرده اولیه ایجاد می‌کند.

جدول ۱-۱ نظریه بانکداری تا قبل از سال ۱۹۲۱

ریال

بدهیها	دارائیهها
سپرده اولیه ^۷ (D_b) ۱۰۰	ذخیره نقدی ^۶ (R) ۱۰۰
«سپرده» مشتق شده ^۱ (D_u) ۹۰۰	وامهای بدون پایه نقدی ^۸ (X) ۹۰۰
۱۰۰۰	جمع ۱۰۰۰

چنانچه مقدار ذخیره نقدی لازم برای بانک معادل ده درصد بدهیها باشد، بانک خواهد توانست از طریق ذخیره سازی تمام سپرده اولیه، ۹۰۰ ریال وام پرداخت نموده، جمع بدهیهای خود را به ۱۰۰۰ ریال برساند. تذکر این نکته ضروری است که وام بانک نه بصورت نقدی بلکه بصورت ایجاد یک حق برای استفاده از حساب جاری پرداخت می‌شود. به عبارت دیگر وجه نقدی وام از بانک خارج نخواهد شد. بدین ترتیب می‌توان نتیجه

- 1) Dunber   2) White   3) Holdsworth   4) Scott   5) Moulton   6) Reserve
7) Primary Deposit   8) Uncashed loans

۸) منظور وامهایی است که تا قبل از دریافت آن از سوی مشتری حساب نقدی در بانک گشایش نیافته باشد.

- 9) Derivative "Deposit"